

Alen Tafra

Divkovićeva 2, HR–52100 Pula
a.tafra09@gmail.com

Revolucija, rat i mir: smisao 20. stoljeća s one strane eurocentrizma

Sažetak

Od predmodernog narativa o translatio imperii, preko uloge grčko-perzijskih ratova i križarskih ratova u Hegelovoj filozofiji povijesti, svjetskopovijesno značenje velikih sukoba predstavlja jednu od glavnih tema svih refleksija o univerzalnoj povijesti. Nakon preuranjenih kvazihegelovskih i postmodernističkih teza o kraju filozofije povijesti, ova se tema nameće i pri suočavanju s nasljedem 20. stoljeća. Hegemonska zapadnjačka rekapitulacija tog razdoblja ovisi o pojmu totalitarizma, što u slučaju historijskog revizionizma znači ne samo optužbu protiv Oktobarske revolucije zbog pokretanja »međunarodnog građanskog rata«, nego i kritiku šireg revolucionarnog ciklusa započetog 1789. No revizionistički manevar djeluje jedino pod uvjetom eurocentrične optičke varke kojom zabacuje kolonijalizam kao ključnu dimenziju razvoja moderniteta. Također, u podcjenjivanju antiimperialističkih borbi i zanemarivanju njihovih geopolitičkih uvjetovanosti treba tražiti i razloge neuspjeha suvremene ljevice. U ovom se radu na aktualne izazove nastoji odgovoriti pomoću osvrta na interdisciplinarnu filozofiju povijesti Domenica Losurda.

Ključne riječi

filozofija povijesti, eurocentrizam, svjetska povijest, dvadeseto stoljeće, komunizam, nacizam, totalitarizam, historijski revizionizam, Domenico Losurdo

1. Eurocentrična filozofija povijesti i suočavanje s nasljedem 20. stoljeća

Od predmodernog narativa o *translatio imperii*, preko uloge grčko-perzijskih ratova i križarskih ratova u Hegelovoj filozofiji povijesti, svjetskopovijesno značenje velikih sukoba predstavlja jednu od glavnih tema refleksija o univerzalnoj povijesti. Prema Hegelu, Perzijanci su bili onaj svjetskopovijesni narod s kojim su Grci morali doći u »doticaj« da bi sazrijeli i sabrali se u »realnu, osebujnu jakost«, te stekli samostalnost i sreću »u pobjedi prema vani«. ¹ Bila je to, navodno, svjetskopovijesna pobjeda kojom je »spašena obrazovanost i duhovna moć« tako što je ujedno »azijskom principu oduzeta sva moć«. ² Smjena principa orijentalne despocije izvedena je pobjedničkom snagom slobodnog individualiteta, kao nadmoć »diferenciranoga grčkog duha« nad »masom«. ³

1

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti*, Naprijed, Zagreb 1966., str. 236.

3

Ibid., str. 245, 270.

2

Ibid., str. 269.

S one strane Hegelova romantičarsko-kulturalističkog diferencijalizma, Massimo Cacciari opravdano ukazuje na zajedničko rađanje filozofije i historiografije – kao i same zamisli o »Zapadu« – u aksijalnom dobu koje započinje s Kirovim osvajanjem jonskih gradova.⁴ Određivanje helenskog identiteta pri srazu s Perzijom u 5. stoljeću definitivno proizvodi diskurs o barbarima i odgovarajući imago, te se mitski neprijatelji tada zamjenjuju s Perzijancima i perzijskim despotizmom – ne štedeći više ni heroje »s druge strane«, poput Prijama i Hektora. Nemjerljiv je doprinos antičke tragedije panhelenskoj ideologiji i stereotipizaciji barbara: najstarija poznata tragedija povijesne tematike je Frinikova *Pljačka Mileta*, dok se sve poznate tragedije 5. stoljeća barem referiraju na barbarsku inferiornost, trajno utječući na način zapadnjačkog gledanja na druge kulture, a posebno na portretiranje azijskih naroda kao feminiziranih, despotskih i okrutnih.⁵ Asimetričnost klasičnih modela percepcije »drugih« omogućavala je vlastito perpetuiranje uvijek iznova definirajući pogane, muslimane, primitivce, Indijance – tako da je čak i slika novootkrivenih svjetova bila unaprijed determinirana antičkom tradicijom stereotipa. Štoviše, upravo samim koncem španjolske rekonkviste, prilagodljiv konceptualni par Europa/Azija omogućio je pridavanjem azijskog bitka Americi – a na tragu suzbijanja arapskih i turskih muslimana – ujedno i opravdanje španjolskoga i europskoga prekomorskog kolonijalizma. Uostalom, ni Hegel ne skriva »osobitu religioznost« Kolumbova bitno križarskog cilja.⁶ Kolumbov biblijsko-klasični apriorizam morao je naslijeđeni tripartitni kontinentalni sustav ostaviti netaknutim – no, ništa manje, upravo je time inaugurirao modernu ideju da je samo Zapad središte svjetske povijesti.

Doduše, otada naovamo nije manjkalo intelektualnih primjera za tezu da je i kritika eurocentrizma imanentna europskoj kulturi, kao što ne manjka niti nastojanja da se napiše nova interpretacija svjetske povijesti. Uostalom, kako recepcija prošlih događaja i sama podliježe temporalizaciji, a njezin se smisao – zajedno s perspektivom – neprestano mijenja, još je Goethe primijetio da je »u naše vrijeme nužno povremeno iznova napisati svjetsku povijest«.⁷ Utoliko su svi historičari na neki način i »revizionisti«, bilo da ih na reviziju pokreću otkrića novih dokaza, značenja, ili vrednovanja.⁸ No usprkos gomi-lanju izvorne građe i novih spoznaja, kao da ograničena filozofija povijesti u korijenu niza varavah pokušaja nije dopuštala istinski novu povijest svijeta. Upravo u odnosu na taj skućeni horizont provincijalnijih kolega, potrebno je promotriti epohalnu pojavu Spenglerove *Propasti Zapada*, krajem Prvoga svjetskog rata.⁹ Dakle, malo prije nego što je drugi veliki filozof povijesti i kritičar eurocentrizma – Arnold Toynbee – aktivno sudjelovao na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Iako je različit stav prema militarizmu ovih autora samo dio svega što ih dijeli, neprijeporna je paradigmatičnost obojice kako za sazrijevanje svijesti o krizi eurocentrizma, tako i za inauguraciju postmoderne kao epohe.¹⁰ Za potrebe ovog rada valja ponovno naglasiti epohalnu »cezuru« koja povezuje navedene autore – kraj Prvoga svjetskog rata.

Vrijeme revolucije, koja će nakon Drugoga svjetskog rata i tragom procesa dekolonizacije iznijeti i neke nove filozofijsko-povijesne kritike eurocentrizma, poput onih – Marxom inspiriranih – Enriquea Dussela i Immanuela Wallersteina. No krajem Velikog rata zalet uzima i reakcija, koja će – nakon sloma nacifašističkog¹¹ imperijalizma – kraj hladnog rata dočekati s neskrivenim trijumfalizmom. Nakon preuranjenih kvazihegelovskih i postmodernističkih teza o kraju povijesti i kraju filozofije povijesti, tema se i dalje uporno nameće pri suočavanju s političkim nasljeđem 20. stoljeća, a najupadljivije pri obilježavanju kraja Drugog svjetskog rata. Naime, radi se o fenomenu

historijskog revizionizma, koji se u ovom slučaju manifestira na dva osnovna načina: s jedne strane, kao izjednačavanje zločina nacizma i komunizma; što-više, i kao težnja da se komunizam prikaže relativno najvećim zlom prošlog stoljeća. S druge strane, kao rehabilitacija, ili čak apologija kolonijalističkog imperijalizma. S obzirom na glavne nositelje, za prvu bi se tendenciju moglo reći da je pretežito njemačko-francuska (Nolte, Furet, Curtois), dok je druga više britansko-američke provenijencije (Ferguson).¹² Kako upravo odvojenost ovih tendencija i njihovih temata sužava i zamućuje uvid u značenje 20. stoljeća i aktualnu svjetskopovijesnu problematiku, ovdje ćemo u oba slučaja primijeniti istu strategiju.

4

Massimo Cacciari, *Geo-filozofija Europe*, Ceres, Zagreb 1996., str. 8–13.

5

Vidi Edith Hall, *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition through Tragedy*, Oxford University Press, Oxford 1989. Za argumentiranije utemeljenje teza nabačenih u ovome uvodnom ulomku, korisno je uputiti na detaljne analize razvoja europskih modela percepcije »drugih« i eurocentrične konstrukcije kulturno-povijesnih epoha. Vidi Alen Tafra, *Eurocentrizam u filozofiji povijesti*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za odgojne i obrazovne znanosti, Pula 2014.

6

G. W. F. Hegel, *Filozofija povijesti*, str. 426. Blaga bogatih indijskih zemalja – koje je tek valjalo otkriti – prema Kolumbovu je planu trebalo upotrijebiti za novu križarsku vojnu, a njihove pogane stanovnike obratiti na kršćanstvo. Vidi Tzvetan Todorov, *The Conquest of America: The Question of the Other*, University of Oklahoma Press, Norman 1999., str. 10–12.

7

Johann Wolfgang von Goethe, *Zur Farbenlehre. Zweiter Band*, J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Tübingen 1810., str. 238. U kontekstu – za modernitet utemeljujućeg – »otkrića pojma povijesti« oko 1800., Goetheovu misao interpretira Kosselleck. Vidi Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*, Stanford University Press, Stanford 2002., str. 113–114.

8

Aviezer Tucker, »Historiographic Revision and Revisionism: The Evidential Differences«, u: Michal Kopeček (ur.), *Past in the Making Historical Revisionism in Central Europe After 1989*, Central European University Press, Budimpešta 2008., str. 1–14., str. 1. Ipak, ovaj autor razlikuje »revidiranu« od »revizionističke« historiografije. Iako obje dijele reviziju historijskog značenja i sustava vrijednosti, potonja pritom ostaje »imuna na utjecaj novih dokaza. Jedna od glavnih revizionističkih strategija je učiniti epistemološke

probleme nejasnima, prikazati razliku između vjerojatnog historijskog znanja utemeljenog na dokazima i fikcije mutnom i nejasnom. Ona zamagljuje granicu između historiografske istine i laži tvrdeći da može postojati više od jednog 'istinitog' narativa. Povijesni događaji poput holokausta stoga mogu biti 'istiniti' za neke ljude, kao i 'neistiniti za druge' (...) Revizionistička historiografija utemeljena je osobito na sklonosti prema terapeutskim vrijednostima nasuprot kognitivnim vrijednostima«. Vidi *ibid.*, str. 3.

9

»Kakve god bile njihove mane sa stajališta suvremene historiografije, kao svjetski historičari Spengler i Toynbee daleko su pretekli svoje provincijalnije kolege, koji su i dalje nastojali gledati na svijet s eurocentričnih i nacionalističkih motrišta.« Vidi Philip Pomper et al. (ur.), *World History: Ideologies, Structures and Identities*, Blackwell Publishers Ltd., Malden, Oxford 1998., str. 4. No to ne znači da upravo Spengler ne tradira neke od najradikalnijih orijentalističkih predrasuda; posebice prema Rusiji. O tome će biti još riječi u nastavku rada.

10

Gianni Vattimo, *Kraj moderne*, Matica hrvatska, Zagreb 2000., str. 36.

11

Ovdje odabranim atributom dodatno naglašavamo generički pojam fašizma: »Iz karaktera fašističke ideologije svladavanja krize proizlazi da fašisti ideološku ponudu antisemitizma dugoročno ne mogu odbiti (...). Nationalsocijalizam nije tek ekstremni posebni slučaj, nego i ogledni primjer za to kako se neki fašizam u određenim uvjetima može radikalizirati i prekoračiti sve dotadašnje granice.« Vidi Matthias Wörsching, »Što je to – fašizam?«, *Le Monde diplomatique* (13/2014), str. 16–17.

12

Vidi od Nialla Fergusona, *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*, Basic Books, New York 2004.; *Civilizacija: Zapad i ostali*, Profil, Zagreb 2012.

2. Pojam totalitarizma i hladni rat: geneza historijskog revizionizma

Naime, hegemonika zapadnjačka rekapitulacija naznačenog razdoblja ovisi o pojmu totalitarizma, što u slučaju historijskog revizionizma znači ne samo optužbu protiv Oktobarske revolucije zbog pokretanja »međunarodnoga građanskog rata« nego i kritiku širega revolucionarnog ciklusa započetog 1789.¹³ No revizionistički manevar djeluje jedino pod uvjetom eurocentrične optičke varke kojom zabacuje kolonijalizam kao ključnu dimenziju razvoja moderniteta. Razmotrimo stoga utemeljenost pojma totalitarizma pogledom u njegovu intelektualno-historijsku genezu. Neposredna prehistorija totalitarizma upućuje na Prvi svjetski rat i neumoljivu logiku »totalne mobilizacije«, »totalnog rata« i »totalne politike«. Više godina nakon rata ove su termine uveli Ernst Jünger, i – Hitlerov mentor – general Erich Ludendorff, dok se termin »totalizam« (*Totalismus*) pojavio odmah po završetku rata.¹⁴ Sastavni dio spomenutog totalizma je i tipično totalitarna kombinacija službenog terora odozgo i domoljubnog vigilantizma odozdo, uključujući ovdje i stare liberalne demokracije. Entuzijazam ratobornih masa dosegao je vrhunac u SAD-u, gdje Komitet za javno informiranje pod Wilsonom pruža prvi primjer totalne mobilizacije i monopolizacije sredstava informiranja, poduprt izvanrednim zakonima protiv narušavanja domoljubnog jedinstva neloyalnim komentarijama o vladi, ustavu, oružanim snagama i nacionalnim simbolima.¹⁵ Tijekom Prvoga svjetskog rata upravo je u Velikoj Britaniji i SAD-u usavršena ideja demokracije po kojoj je za nju samu od vitalnog značaja onemogućiti autonomiju javnosti i rigidno kontrolirati informiranje.¹⁶ U vrijeme Velikog rata, nadalje, totalizam je podrazumijevao prisilno novačenje i posvudašnju špijunažu, vojne sudove i streljačke vodove, policijski režim i cenzuru, opsadno stanje i deportacije civila u bijednim i pogibeljnim uvjetima¹⁷ te vojničke kazne poput desetkovanja, ali i kažnjavanje obitelji dezertera. Naročito potonje prakse nadilaze jakobinski teror, još uvijek vezan uz koncept individualne odgovornosti.¹⁸ A što se samo britanskih kolonija tiče, prema historičaru A. J. P. Tayloru u ratu je prisilno sudjelovalo oko 50 milijuna Afrikanaca i 250 milijuna Indijaca.¹⁹ S obzirom da stanje u zaraćenim zemljama zadovoljava gotovo sve uvjete totalitarizma koje je postavila Hannah Arendt, Domenico Losurdo totalitarizam definira, s one strane partikularnih ideologija i konkretnih izvedbi – kao »politički sustav koji odgovara totalnom ratu – dakle, ratu koji teži totalnoj kontroli ponašanja i ideja« vojnika, civila i građanskog društva kao takvog.²⁰ Ovaj talijanski filozof povijesti stoga inzistira na povijesnoj i geopolitičkoj kontekstualizaciji – na stvarnom terenu borbe, s one strane teorijskih i ideoloških apstrakcija.

Teorijske metamorfoze pojma totalitarizma svjedoče o njegovoj ne samo analitičkoj nego bitno polemološkoj i kameleonskoj prirodi koja ga pretvara u kontejner za često dispartatna značenja, i to u mjeri koja dovodi u pitanje i samu njegovu korisnost. Pridjev »totalitaran« izvorno je antifašistička, kritička kovanica koju vrlo brzo preuzimaju talijanski fašisti, pretvarajući je u afirmativni pojam totalitarne države (*Stato totalitario*). Potonju njemački nacionalsocijalisti svejedno odbacuju zbog zanemarivanja etničnosti (*völkisch*), nasuprot konzervativnim revolucionarima poput Carla Schmitta koji elaborira pojam totalne države (*totaler Staat*) kao spas političkog poretka.²¹ Nesustavna i neprecizna uporaba termina »totalitarizam« razvija se i širi posebice u antifašističkom, primarno talijanskom i njemačkom egzilu, gdje ga počinju koristiti i prvi ljevičarski kritičari staljinizma.²² Uporaba pojma postupno se uopćava da bi komparativno obuhvatila poglavito nacističku Njemačku

i SSSR. No u ratnom periodu – dok su mediji Staljinu tepali *uncle Joe* – žestoka liberalna kritika totalitarizma (Hayek, Popper) predstavljala je radije izuzetak i njeno je vrijeme tek trebalo doći.

U svakom slučaju, koncem Drugoga svjetskog rata nastupa, kako kaže Enzo Traverso, »zlatno doba ideje totalitarizma«. ²³ Rasap antifašističke koalicije

13

»Označivši službeno rođenje modernosti, upravo je Francuska revolucija prva od masakra učinila racionalnu posljedicu iskazivanja jednog političkog načela.« Vidi Alain de Benoist, *Komunizam i nacizam: 25 ogleda o totalitarizmu u XX. stoljeću*, Zlatko Hasanbegović, Zagreb 2005., str. 127. Kako antikomunistički Nürnberg nužno privodi i jakobince, Domenico Losurdo je svoju temeljitu kritiku historijskog revizionizma smjestio u kudikamo širi komparativni okvir, obuhvaćajući ne samo boljševike i francuske revolucionare nego i englesku i američku revoluciju, povijest kolonijalizma, Američki građanski rat i »drugi tridesetogodišnji rat«, te konačno – i neizostavno – perspektivu hladnog rata u čijoj sjeni revizionistički diskurs nastaje. Vidi Domenico Losurdo, *Il revisionismo storico. Problemi e miti*, Editori Laterza, Rim, Bari 1996.

14

Domenico Losurdo, *War and Revolution: Rethinking the Twentieth Century*, Verso, London, Brooklyn 2015., str. 241; Enzo Traverso, *Il totalitarismo. Storia di un dibattito*, Bruno Mondadori, Milano 2002., str. 1–2, 29–30.

15

D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 184–185.

16

Propaganda britanskog Ministarstva informiranja naišla je na plodno tlo kod dijela američkih intelektualaca uključenih u kreiranje ratne propagande u Creelovu odboru, kako se – prema njegovu predsjedniku – kraće naziva upravo spomenuti Komitet. Američka poslovna zajednica prepoznala je potencijal propagande u masovnoj demokraciji. U radanju industrije za odnose s javnošću asistira upravo članovi Creelova odbora. Među njima se ističe Edward Bernays, autor knjige *Propaganda* u kojoj ne krije da samo primjenjuje ono što je naučio u Creelovu odboru, nego suprotno – ističe »zapanjujući uspjeh propagande tijekom rata« kao reklamu vlastitog proizvoda. Vidi Edward Bernays, *Propaganda*, Kennikat Press, New York 1928., str. 27. A taj se *know-how* u konačnici svodi na zaključak da je javno mnijenje moguće ustrojavati »isto kao što se postrojavaju tijela vojnika«, *ibid.*, str. 25. Već u prvoj rečenici Bernays proklamira načelo »svjesne i inteligentne manipulacije organiziranim navikama i mišljenjima masa«, kao »važan element demokratskog društva«, *ibid.*, str. 9. Prema Jacquesu Ellulu demokraciju propaganda prati otpočetka jer demokracija ovisi o javnom mnijenju i utoliko o propagandnom nadme-

tanju oko istog. Kako propaganda po svojoj prirodi teži usađivanju uvjerenja i načina mišljenja, ona je u svojoj biti zapravo totalitarna. Stoga demokratska propaganda nije moguća, te propaganda nužno izopačuje demokraciju, pretvarajući potonju u propagandni mit. Odnosno, mirenje s propagandnim uvjetovanjem proizvodi totalitarnog čovjeka, kojeg od nacista razlikuje samo to što je on »totalitarni čovjek s demokratskim uvjerenjima«. Vidi J. Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, Vintage Books, New York 1973., str. 235–257. O aktualnoj »revoluciji u vojnim pitanjima« (*RMA*) kao integraciji propagande, društva spektakla i ratne tehnologije, piše Losurdo: »Očigledno, manipulacija je sve samo ne novi fenomen, ali su joj razvoj tehnologije i primijenjene psihologije pridali širinu, dubinu i sposobnost subliminalnog djelovanja bez presedana. Povlašteni tumač nove epohe totalne manipulacije neće moći biti nitko iz dvije zemlje ili dva režima koji su meta klasične teorije totalitarizma.« Vidi Domenico Losurdo, *La sinistra assente. Crisi, società dello spettacolo, guerra*, Carocci editore, Rim 2014., str. 107.

17

Vidi Andrej Bader, *Zaboravljeni egzodus: 1915.–1918.*, Općina Ližnjan, Ližnjan 2011.

18

Ibid., str. 183.

19

Ibid., str. 337.

20

Ibid., str. 330–331.

21

E. Traverso, *Il totalitarismo*, str. 19–38.

22

Riječ je o složenom i bolnom procesu tijekom kojeg pojedinci zauzimaju različite stavove, no svejedno je moguće prepoznati tendenciju koja raste između blage kritike jednog Victora Sergea – koji traži povratak autentičnim humanističkim vrijednostima Oktobra – i, na drugoj strani, frankfurtovca Franza Borkenaua koji inzistira na supstancijalnom identitetu fašizma (»tamni boljševizam«) i komunizma (»crveni fašizam«). Na ovu se tendenciju nadovezuju i još poznatiji slučajevi Georgea Orwella i Arthura Koestlera. Vidi *ibid.*, str. 46–48, 56–64.

23

Ibid., str. 87.

i naglo prestrojavanje savezništava tada »totalitarizam« pretvaraju u pravi antikomunistički slogan za etiketiranje neprijatelja »slobodnog svijeta«. ²⁴ Usprkos osporavanju pojma kao »ideološkog«, koje kreće 1960-ih ²⁵ – ili, na drugoj strani, usprkos Marcuseu i Chomskom koji ga pretvaraju u oružje kritike novih oblika represije u neokapitalističkim društvima – tragom prijevoda Solženjicina i aktivizma ostalih istočnoeuropskih disidenata, »dionice« liberalno-konzervativnog pojma totalitarizma nastavile su rasti. ²⁶ Padom Berlinskog zida i raspadom Sovjetskog Saveza, totalitarizam postaje antikomunistički ključ za hermeneutiku 20. stoljeća i, shodno tomu, sredstvo legitimacije pobjedničkog Zapada. Utoliko taj pojam najčešće, i to sve do danas, poglavito svjedoči o vrijednostima i fobijama Zapada. Naime, budući je ideološki instrumentaliziran u apologetske svrhe, hladnoratovska je teorijska kanonizacija pojma skupo plaćena gubitkom njegove kritičke funkcije. Obrana zapadnjačkog poretka pratila je počevši od 1945. rađanje američke globalne hegemonije, što zapadnu Njemačku od totalitarnog neprijatelja naglo pretvara u predstražu slobodnog svijeta, a Sovjetski Savez iz antifašističkog saveznika u – gotovo isključivo – utjelovljenje totalitarizma.

Metamorfoza je ujedno bila i geografska i lingvistička, s obzirom na skoru afirmaciju niza europskih emigranata na američkim sveučilištima i u tamošnjim liberalno-konzervativnim medijima. Većinom raniji njemački i austrijski državljani, mahom židovskog podrijetla, često i bivši komunisti, na drugoj strani oceana ideju totalitarizma iznova utemeljuju u atlantskoj političkoj tradiciji liberalizma. Oslobođajuće iskustvo odbacivanja komunizma nerijetko je vodilo u neofitski prozelitizam, odnosno nastavak ideološkog rata, samo sada sa suprotnim manihejskim predznakom – protiv komunizma, umjesto fašizma. ²⁷ Na zapadnoberlinskom predstavljanju *Manifesta* Kongresa za slobodu kulture (1950.) – poduprtog od zaklade Ford i CIA-e – militantna retorika kojom je bivši komunist Franz Borkenau branio američku vojnu intervenciju u Korejskom ratu, jednog je prisutnog podsjetila upravo na atmosferu nacističkih skupova! ²⁸

U konačnici, dok su na ljevici tijekom hladnog rata koncept totalitarizma razvijali dosta rijetki heretici, ²⁹ djelovanje desnog pojma totalitarizma bilo je dvojako: razoružavanje kritike kapitalističkog sustava i zamračivanje stvarnosti zapadnjačkog imperijalizma. Riječju, poslužio je kao strašilo, ili kao negativna ilustracija ontološke simbioze kapitalizma i slobode. ³⁰ Iako je Hannah Arendt nacizam prepoznala kao internu europsku aplikaciju i radikalizaciju već poznate izvaneuropske dijalektike kojom civilizatorska misija skončava u genocidu, ³¹ čak je i njezino originalno – ali apstraktno – bavljenje totalitarizmom, usred duha vremena, bitno doprinijelo brisanju distinkcije između ropškog rada i rasnog genocida. ³² I to usprkos jednoj napomeni kako je »Pakao« normativne eliminacije usavršen u nacističkim logorima – »u kojima je čitav život do detalja i sistematski organiziran u cilju najveće moguće patnje« – dok se u »Čistilištu« sovjetskih radnih logora »glad i nehigijena kombiniraju s kaotičnim prinudnim radom«. ³³ No relativizacijom jasne razlike između Auschwitzta i gulaga lakše se zaboravlja ne samo povijesna jedinstvenost nacizma nego i povijesni kontinuitet antisemitizma, rasizma i kolonijalističkog imperijalizma. ³⁴ Ipak, izraelski historičar Jacob Talmon u knjizi *Izvori totalitarne demokracije* otišao je kudikamo dalje, optuživši Rousseaua i jakobinstvo kao preteče totalitarizma. Talmonov totalitarizam holističko je i mesijansko dijete moderniteta, kako u desnome – nacističkome iracionalno-nasilnom – izdanju, tako i u lijevoj, univerzalističko-racionalističkoj inačici. ³⁵ Nezainteresirana za kolonijalizam i slijepa za Burkeovo odbacivanje prava čovjeka, Talmonova dijatriba bila je bolje ugođena s duhom pedesetih, te je jače i odjeknula.

No najjači utjecaj u angloameričkoj sferi tih godina ipak je izvršila zajednička studija Friedricha i Brzezinskog *Totalitarna diktatura i autokracija*. U ahistoričnoj maniri pozitivističkih društvenih znanosti, totalitarizam je tu formaliziran u statični idealtip sposoban najviše za puku reprodukciju, obilježen hijerarhiziranim jednopartijskim sustavom, centralizmom i posvemašnjim diktatorskim monopolom. Lišen povijesnog konteksta, slijep za genezu

24

Ibid., str. 181.

25

Primjerice, kod nove generacije američkih politologa (Alexander Groth, Herbert Spiro, Benjamin R. Barber, Michael Curtis) koji termin denunciraju kao oružje hladnoratovske kontraideologije SAD-a, ili kod zapadnonjemačkih socijalnih historičara (Martin Broszat, Hans Mommsen) koji ga povezuju s površnim ideološkim generaliziranjem, dakle s tendencijom koja onemogućuje dublje i potpunije istraživanje nacističkog režima. Vidi ibid., str. 122–124, 127–128.

26

Svojom poznatom komparativnom metodom Chomsky uspoređuje latinoameričke disidente i one istočnoeuropske, zaključujući da potonji »moraju biti najprivilegiraniji disidenti na svijetu. Čitav sustav zapadnjačke propagande ih obožava«. Vidi Noam Chomsky, Andre Vltchek, *On Western Terrorism: From Hiroshima to Drone Warfare*, Pluto Press, London 2013., str. 28. Na primjeru govora koji je Vaclav Havel 1990. održao u američkom Kongresu, i u kojem SAD naziva »branjateljima slobode« – neposredno nakon što su salvadorski vojnici, koji su upravo prošli obuku u Sjevernoj Karolini, ubili šest vodećih latinoameričkih intelektualaca, odreda isusovačkih svećenika, kao i slučajne svjedoke – Chomsky zaključuje o razlici ponašanja ovih dviju skupina intelektualaca: »Istočni Europljani tipično su zaokupljeni samima sobom; oni kažu 'mi smo patili'. Latinoamerikanci su daleko više humanistički i internacionalno orijentirani. Nezamislivo je da bi P. Ellacuria [ubijeni svećenik, istaknuo A. T.] uradio ono što je uradio Havel.« Ibid., str. 29.

27

Ibid., str. 87–92.

28

Usp. ibid., str. 93–95. Habermas je sa svoje strane u zapadnonjemačkom antitotalitarizmu detektirao efekt koji bi mogli nazvati »anti-antifašizmom«. Naime, antikomunistička ideološka borba protiv DDR-a nastojala je odbaciti kompletno antifašističko nasljeđe, a samim time, i sjećanje na nacizam: »[A]ntifašizam je – već je i sama riječ bila sumnjiva – uskoro specificiran: pod time nije podrazumijevano puno više od paušalnog odbijanja jednoga u cjelini distanciranoga razdoblja, pripisanoga 'dodu tirana'. Antitotalitarni konsenzus, ako je ujedinjivao cijelo stanovništvo, počivao

je na prešutnoj asimetriji; konsenzusom je ostajao jedino pod uvjetom da antifašizam ne smije postati načelan.« Vidi Jürgen Habermas, »Povijesna svijest i posttradicijski identitet. Zapadna orijentacija Savezne Republike Njemačke«, *Politička misao* 38 (2/2011), str. 125–136, str. 135. U kojoj je mjeri historijski revizionizam povezan s njemačkom poslijeratnom »orijentacijom na Zapad«, ovdje će još biti riječi.

29

Uz Marcusea, primjerice, Claude Lefort i Cornelius Castoriadis.

30

E. Traverso, *Il totalitarismo*, str. 100.

31

Vidi Hana Arent, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94., Beograd 1998. Traverso čak procjenjuje da oštra kritika niza prvaka liberalno-konzervativne misli 19. stoljeća – poput Burkea i Disraelija – *Izvore totalitarizma* svrstavaju na stranu »lijevog antitotalitarizma«. Vidi E. Traverso, *Il totalitarismo*, str. 108. Autoričin izvorni plan istraživanja o povezanosti imperijalističkog rasizma i antisemitizma izmijenjen je tek tijekom redakcije knjige i ne bez utjecaja supruga, inače bivšeg komunističkog antistaljinista. Vidi ibid., str. 104.

32

Vidi ibid., str. 107–108. »Nažalost, Arendt se kreće na jednoj čisto ideološkoj razini, te ni ne postavlja problem komparativne analize politike rukovodećih skupina različitih zemalja u situaciji akutne krize.« Vidi Domenico Losurdo, *Stalin. Storia e critica di una leggenda nera*, Carocci editore, Rim 2015., str. 234.

33

H. Arent, *Izvori totalitarizma*, str. 452.

34

Ova je povezanost naročito temeljito prikazana u svojevrsnoj intelektualnoj arheologiji užasa ne samo prošlog stoljeća. Vidi Georges Bensoussan, *Europska strast za genocidom. Povijest genocidnih ideja i djela*, TIM press, Zagreb 2010.

35

Vidi Jacob Talmon, *The Origins of Totalitarian Democracy*, Secker & Warburg, London 1952.

i dinamiku različitih režima, ovaj pristup pokazao se idealnim za postuliranje bitne srodnosti nacizma i komunizma (*basically alike*).³⁶ Takav totalitarni monolit onemogućuje unutarnji otpor, a radi se i o znanstvenoj legitimaciji američke vanjske politike tijekom hladnog rata, odnosno strategije atomskog naoružavanja i zaprječivanja sovjetskog utjecaja (*containment policy*) pomažem pretežito diktatorskih antikomunističkih vazala.

Uglavnom, i u drugim hladnoratovskim konceptima totalitarizma – kao »ideokracije«, »utopije«, ili »sekularizirane ideologije« – efekt je naročito bio prepoznatljiv u vidu dehistorizacije. Fašizmi, stoga, nisu shvaćeni kao posljedica krize europskog liberalizma, dok je u sovjetskom slučaju jednostavno ignorirana složena dramaturgija čitave serije revolucija i ratova.³⁷ Konačno, i u *Crnoj knjizi komunizma* zločini nisu uspoređeni sa stvarnošću svijeta kojemu se komunizam suprotstavio, nego prije s moralno osjetljivim liberalnim deklaracijama, zgroženima svakim oblikom prisile i nasilja.³⁸ Dobar primjer jednostrane metodologije autora spomenute knjige uočava Chomsky: dok se Maovoj Kini na teret stavlja 25–30 milijuna žrtava velike gladi, sasvim se ignorira da je – prema temeljitoj analizi indijskog nobelovca Amartyja Sena – tijekom istog razdoblja »100 milijuna ljudi umrlo u demokratskoj kapitalističkoj Indiji, jednostavno zbog neuspjeha Indije da uvede zdravstvene i obrazovne reforme, ruralne programe pomoći itd.«!³⁹

Losurdo, stoga, oficijelnu povijest liberalizma razobličuje kao hagiografiju, potpuno usredotočenu na mitsku »zajednicu slobodnih« i njihov ograničeni, »sveti prostor«. Naravno, da bi se taj idilični narativ razotkrio kao laž, dovoljno je iz domovina liberalnih revolucija iskoračiti u profani prostor (robovi-sluge u kolonijama i proletarijat-sluge-robovi u metropolama).⁴⁰ Utoliko apologetika imperijalizma – i, samim time, delegitimacija antikolonijalnih revolucija – jednog Nialla Fergusona, uspijeva isključivo pod uvjetom cinične ekonomacističke ravnodušnosti prema perspektivi poraženih žrtava Zapada. Također, historičarevu ignoriranju historije kolonijalizma pridružuje se – pri usporedbi sjevernoameričke republike s Latinskom Amerikom – i zaborav uloge geopolitičkih datosti koje su SAD-u omogućile mirnu liberalnu evoluciju i rješavanje socijalnih napetosti – iako na račun stradalih domorodaca i robova.⁴¹ Umivena teorija apsolutnoga moralno-političkog primata Sjeverne Amerike i Zapada u cjelini, svakako podrazumijeva i amputaciju Trećeg Reicha i japanskog imperijalizma iz tako posvećene cjeline.⁴²

3. S one strane eurocentrizma: svjetskopovijesna razlika nacizma i komunizma

Paradoksi historijskog revizionizma ipak dosežu vrhunac kada Ernst Nolte, *post festum* okončanja »europskoga građanskog rata« između komunizma i nacizma, postulira još uvijek aktualno uspostavljanje nekoga ispravnijeg odnosa između univerzalnog i partikularnog. Pritom bi komunizam trebao predstavljati poraženu snagu globalizacije na način svjetske revolucije, a nacizam otprilike promašenu obrambenu reakciju ukorjenjivanja i očuvanja autentičnosti.⁴³ Ipak, razlika je kudikamo kompleksnija, ali i – na Nolteovu štetu – u bitnome vrlo jednostavna. Globalni građanski rat koji je svojim religiozno-ideološkim bjesnilom srušio ograde Schmittova *Jus Publicum Europaeum*, već je godinama buktio kada su boljševici – temeljem svoje političke hegemonije⁴⁴ – preuzeli i zadržali vlast. Antanta je tada – Wilsonovim riječima – vodila sveti rat (*crusade*) za »demokraciju«, »mir« i »univerzalnu vladavinu prava«, dok je njemačka socijaldemokracija govorila o antiplutokratskoj

svjetskoj revoluciji, a njemačka propaganda pohod na Istok prikazivala kao tipičnu »demokratsku intervenciju«. ⁴⁵ Nadalje, historijski komunizam – a o njemu je ovdje riječ ⁴⁶ – pobijedio je, poražen je – a dijelom i dalje traje – kao bitno euroazijski geopolitički fenomen, frontalno suprotstavljen zapadnjačkom kapitalizmu i kolonijalističkom imperijalizmu čiji je nastavak aktualna neoliberalna globalizacija.

U isto vrijeme, ta je – primarno sovjetsko-kineska – geopolitička platforma preuzela odgovornost za nastavak univerzalne, svjetskopovijesne misije oslobađanja od trostruke diskriminacije: rasne, klasno-cenzitarne i spolne. ⁴⁷ Svojim je samim postojanjem ohrabivala i konkretno pomagala brojne nacionalne i protukolonijalističke pokrete diljem svijeta, a posredno utjecala i na uspjeh pokreta za građanska prava i okončanje rasne diskriminacije u SAD-u. Indikativno, državni tužitelj je 1952. pismom upozorio Vrhovni sud povodom pitanja integracije u javnim školama sljedećim argumentom: »[R]asna diskriminacija opskrbljuje meljavom mlinove komunističke propagande.« ⁴⁸ Nakon gotovo stoljeća revolucionarnog terora, i svih nevinih žrtava prinijetih na oltaru revolucije, ostaje ipak činjenica da je – ono što je ostalo od spomenute osovine – i danas praktično jedina barijera dominantnoj ideologiji liberalnog kapitalizma, i utoliko jedina realna nada pristašama multipolarnog svijeta ili demokracije u međunarodnim odnosima. ⁴⁹ A uspjeh Kine, usprkos svim Nobelovim nagradama za mir američkih predsjednika i njihovih savjetnika, kao i nagradama kineskih disidenata – ali i visokim liberalnim standardima

36

Vidi Zbigniew Brzezinski, Carl J. Friedrich, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, Cambridge 1956.

37

E. Traverso, *Il totalitarismo*, str. 120.

38

Ovakav pristup Losurdo naziva »Talmonovim sofizmom«. Vidi D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 340.

39

N. Chomsky, A. Vltchek, *On Western Terrorism: From Hiroshima to Drone Warfare*, str. 24.

40

Vidi Domenico Losurdo, *Liberalism: A Counter-History*, Verso, London, New York 2011.

41

Ibid., str. 275–276.

42

Ibid., str. 266.

43

Ernst Nolte, »Predgovor«, u: Alain de Benoist, *Komunizam i nacizam: 25 ogleđa o totalitarizmu u XX. stoljeću*, Hasanbegović, Zagreb 2005., str. 7–15.

44

D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 92.

45

Ibid., str. 96–100.

46

Interioriziranje vlastitog poraza, brisanje historijskog sjećanja i vlastitog kulturnog identiteta – fenomene tipične za kolonijalne narode – Losurdo prepoznaje i u aktualnoj *pax americana* »kolonizaciji historijskog sjećanja komunista«. Vidi Domenico Losurdo, *Fugga dalla storia? La rivoluzione russa e la rivoluzione cinese oggi*, La scuola di Pitagora editrice, Napulj 2012., str. 63. Kao što ćemo u nastavku vidjeti, historijsko sjećanje ovdje je zamišljeno kao alternativa zapadanju u »teratološki« odnos prema prošlosti, kao i puritanskom bijegu od historije koja biva svedena na pripovijest o izdanoj revoluciji.

47

Vidi D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 321–327.

48

D. Losurdo, *Liberalism*, str. 342.

49

Losurdo se učestalo poziva na ove *keywordse* kineske vanjske politike. Vidi D. Losurdo, *Fugga dalla storia?*, str. 237, 271. Vrijedi napomenuti i da se – Nolteu puno bliži – Alain de Benoist deklarira kao »pristaša multipolarnog svijeta«, nasuprot onima »koji prihvaćaju ili žele unipolarni svijet podvrgnut dominantnoj ideologiji liberalnog kapitalizma«, a čiji izvor ovaj autor prepoznaje napose u »američko-zapadnom utjecaju«. Vidi Alain de Benoist, »Ukraine: la fin de la guerre froide n'a jamais eu lieu«, *Blogéléments*. Dostupno na <http://blogelements.typepad.fr/blog/> (pristupljeno 23. 3. 2014.).

zapadne ljevice⁵⁰ – traje kao veličanstvena pobjednička epopeja. I to zemlje koja je propatila vjerojatno najviše u povijesti čovječanstva, u tragičnoj epohi započetoj s Opijumskim ratovima, koje je liberalni John Stuart Mill slavio kao rat za slobodu potrošača,⁵¹ zazivajući u jednom pismu iz 1857. oštrinu i odbacivanje besmislenih pozivanja na humanost, kršćanstvo i međunarodno pravo – načelno neprimjenjivih na »narode koji ne priznaju ratno pravo«. ⁵² A to što početak kineske revolucije prethodi boljševičkom preuzimanju vlasti, treba nas podsjetiti da je Lenjinova kritika kapitalizma – sazrela usred rastućega protukolonijalnog vala⁵³ – ujedno kritika imperijalističkog kolonijalizma, odnosno »*Herrenvolk* demokracije« koja se primjenjuje isključivo na »rasu gospodara«. ⁵⁴

Njemački socijaldemokratski lider Eduard Bernstein, kasnije zgrožen nelegalnošću boljševičke prakse, socijal-darvinistički je opravdavao ekspanziju jakih rasa, zalažući se za čvrsto postupanje prema neciviliziranim barbarima, bez suvišnog robovanja »formalnoj legalnosti«. ⁵⁵ U atmosferi u kojoj je rasna predrasuda uzimana kao samoočevidna i nepobitna činjenica, lenjinistički poziv barbarima na pobunu nužno je shvaćen kao krajnja prijetnja »*Herrenvolk* demokraciji« i globalnoj bjelačkoj supremaciji. Tim je slijedom i Rusija – nekad ugledna članica kluba civiliziranih nacija – naglo barbarizirana, i, preciznije, aziyatizirana, postavši dijelom šarena kolonijalnog svijeta. »Racijalizacija« komunizma dolazi u prvi plan i za Henryja Forda, koji u pozadini Oktobra prepoznaje Židove, i same strane Zapadu i Civilizaciji:

»Ruski prevrat je rasni, a ne politički ili ekonomski.«⁵⁶

Mit o »židovsko-boljševičkoj zavjeri« procvao je ipak u Hitlerovoj Njemačkoj. Historijski nacizam je, dakle, najradikalniji oblik eurocentrizma i rehabilitacije kolonijalističkog imperijalizma. Lingvistički gledano, ključna nacistička terminologija nije drugo doli prijevod i prilagodba britanskih i američkih *keywordsa* razvijenih krajem 19. stoljeća: *Under Man, concentration camp, final solution, miscegenation, war of extermination, eugenics*, i niza drugih.⁵⁷ Činjenicu da fašizam i nacizam podrazumijevaju zemlje koje su oduvijek »članice« zapadne »obitelji« najeksplicitnije je izrazio sam Hitler u pismu *Daily Mailu* od 4. rujna 1937., u kojem se založio za suradnju triju imperija »bijeje rase« i »germanskog podrijetla«:⁵⁸ britanskog, američkog, te onoga kojeg je namjeravao izgraditi u Istočnoj Europi – kako je volio reći, »njemačkim Indijama«, ili pak »njemačkoj Kaliforniji« – drevnim tragom teutonskih vitezova.⁵⁹ Hitler nije krio svoju fascinaciju tradicijom sjeverno-američke republike i njenom nordijsko-germanskom samosviješću, kontrastirajući je inferiornoj latinoameričkoj miksturi. Operaciju *Barbarossa* često je uspoređivao s osvajanjem divljeg Zapada, a »domoroce« Istočne Europe s Indijancima, određenima za pljačku, fizičku eliminaciju, ili ropski rad u službi *Herrenvolka*.⁶⁰

Kriza *Jus Publicum Europeuma* kulminirala je upravo u tretmanu zarobljenih komesara Crvene Armije i Židova, po svemu analognom sudbini časnika Unije na čelu obojenih postrojbi u Američkome građanskom ratu.⁶¹ No time je ujedno povučena crta između *polemosa* – rata protiv barbara – i *stasisa*, rata među svojim, gdje potonji mora ostati unutar granica *fair playja*. A to je prastara tradicija eurocentričnoga međunarodnog prava, kako u srednjovjekovnom modelu križarskog mira kao *Christianitasa*, tako i u sekulariziranome, modernom modelu Saint-Pierreove Europske unije kao vječnog mira poradi univerzalnoga križarskog rata.⁶² Istočni grijeh komunizma sastoji se upravo u negaciji predziđa koje dijeli civilizaciju od barbarstva. Kao što s odobra-

vanjem primjećuje Schmitt, nacifašizam je tu granicu ispoštovao, te nema ničega neprikladnog u uništenju etiopskih barbara, komadanju Čehoslovačke, ili Sovjetskog Saveza, po Schmittu lišenog »homogenosti na razini civilizacije«. ⁶³ Shodno tomu, njemački filozof prava i politike odriče legitimitet i protukolonijalnim pokretima, kao akterima međunarodnoga građanskog rata u službi Moskve. U okvir takvog diskursa – kao i njegove kudikamo dublje historijske geneze – potrebno je smjestiti Nolteovu teoriju o azijskom barbarstvu boljševičkog terora kao navodnom uzroku puko derivativne nacistič-

50

»Bila jednom ljevica koja je sa simpatijom gledala na narodnu Kinu ne samo zbog njezinog pokušaja izgradnje socijalizma, nego i zbog protuteže koju je ona objektivno predstavljala nasuprot imperijalizmu. Ljevica dostojna tog imena mora znati rekuperirati svoje historijsko sjećanje i svoju sposobnost političke i geopolitičke analize.« Vidi D. Losurdo, *Fugga dalla storia?*, str. 234. Osim u ovoj knjizi, Losurdo naročito kritički analizira odnos Zapada – kao i dominantne zapadne ljevice – prema suvremenoj Kini u: *Non-Violence: A History Beyond the Myth*, Lexington Books, Lanham 2015., str. 159–194.; *La sinistra assente*, str. 213–231. Lijevim kritičarima Kine – poput Žižeka – Losurdo zamjera apstraktni pristup zbog kojeg »uopće ne vode računa o 'slobodi od nužde' ni o 'slobodi od straha', te zaboravljaju lekciju američkog federalista Alexandera Hamiltona koji je jednom za svagda objasnio kako je situacija geopolitičkog spokoja uvjet razvoja vladavine prava, liberalnih ustanova i demokracije«. Ibid., str. 230–231.

51

John Stuart Mill, *On Liberty*, Yale University Press, New Haven, London 2003., str. 157–158.

52

D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 273.

53

Vidi Vladimir Iljič Uljanov Lenjin, *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*, Naprijed, Zagreb 1973. Također, za epohalnu emancipacijsku ulogu Lenjina, vidi od Domenica Losurda: *La lotta di classe. Una storia politica e filosofica*, Editori Laterza, Rim, Bari 2015.; također *War and Revolution*.

54

U SAD-u, isključenost »inferiornih« crnaca i Indijanaca omogućavala je uvođenje jednakosti unutar bjelačke zajednice. Sličnom logikom, širenje prava glasa u Europi krajem 19. stoljeća samo prati tempo kolonijalnih osvajanja i nametanja različitih oblika ropskog ili poluropskog rada. Vidi *ibid.*, str. 317–318.

55

Vidi *ibid.*, str. 319–320.

56

Henry Ford, *The International Jew: The World's Foremost Problem*, Jewish International Li-

brary. Dostupno na: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/quot-the-international-jew-quot> (pristupljeno 29. 3. 2016.).

57

D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 314–315.

58

Ibid., str. 250–251.

59

Ibid., str. 203–207.

60

Vidi osobito važnu iscrpnu studiju o kolonijalnim korijenima nacizma: David Olusoga, Casper W. Erichsen, *The Kaiser's Holocaust: Germany's Forgotten Genocide and the Colonial Roots of Nazism*, Faber and Faber, London 2010., str. 328–347. Bitne kolonijalističke aspekte nacionalsocijalističke teorije i prakse u širem kontekstu nacističke vladavine tijekom Drugoga svjetskog rata – jasno, s izoštrenim fokusom na europskom istoku i sudbini tamošnjih Slavena i Židova – temeljito je istražio Mark Mazower, *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe*, Penguin Books, London 2008.

61

Vidi D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 164–167.

62

Srednjovjekovni križarski mir u europskom »Kršćanstvu« (*Christianitas*) podrazumijevao je trajni rat protiv nevjernika, kao što je i novovjekovna ideja europske ravnoteže sila – kao temelja univerzalnog i vječnog europskog mira – bila nerazlučiva od ideje vječnog i univerzalnog rata protiv nevjernika. Vidi od Tomaža Mastnaka: *Evropa: istorija političkog pojma*, Beogradski krug, Centar za medije i komunikacije, Beograd 2007.; *Križarski mir. Kršćanstvo, muslimanski svijet i zapadni politički poredak*, Prometej, Zagreb 2005.

63

Vidi Carl Schmitt, *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versaille 1932–1939*, Duncker & Humblot, Berlin 1988., str. 212–213, 285.

ke politike »protu-uništenja«. ⁶⁴ U potpunijem kontekstu, Nolteov antikomunizam napokon možemo shvatiti kao svojevrsni zahtjev za rehabilitacijom u ratu zastranile Njemačke – nesretno zaražene orijentalnim virusom – i njenim punim povratkom na autentični Zapad. ⁶⁵

IV. Zaključak

Sudeći barem po popularnosti Fergusonove imperijalne mitologije, trenutno stanje zapadnjačkog suočavanja s prošlošću (*Aufarbeitung der Vergangenheit*) ne daje puno razloga za optimizam. Ponovimo stoga da sotonizacija povijesnog iskustva započetog s Oktobarskom revolucijom onemogućuje adekvatno razumijevanje uspona suvremene demokracije, u kojoj još uvijek podrazumijevamo odsustvo diskriminacije prema rasi, bogatstvu ili spolu. Pogotovo to onemogućuje izjednačavanje komunizma i nacizma, pokreta koji se dosljedno borio upravo za očuvanje, *revival* i radikalizaciju tri narečene diskriminacije. Likvidacija revolucionarne epohe – kao puke krize demokratskog razvoja – obezvrjeđuje kolonijalne narode rekolonizirajući iznova historiju. I kada shvatimo da su deportacije, genocid i koncentracijski logori stariji i od nacizma i od komunizma, ostaje pitanje: koliko se trebamo vratiti unatrag u povijest da bi došli do sretnijih stranica? Pola tisućljeća unatrag i naići ćemo na indigenocid koji Tzvetan Todorov naziva »najvećim genocidom u ljudskoj povijesti«. ⁶⁶ U tom se svjetlu Hitler može ukazati – pomalo bizarno – i kao jedan od posljednjih konkvistadora. Hitlerov rat protiv Sovjetskog Saveza i japanska invazija na Kinu najveći su kolonijalni ratovi u povijesti. ⁶⁷ Kao odlučni udarci kolonijalističkoj tradiciji, Bitka za Staljingrad ⁶⁸ i Dugi marš stoga mogu predstavljati jednu od najtragičnijih i najsvjetlijih stranica svjetske povijesti, Uz nužan *mutatis mutandis*, možemo ih konačno uzdignuti na onu razinu smjene svjetskopovijesnih principa, koju Hegelova eurocentrična filozofija povijesti pripisuje bitki kod Termopila. Dobivenim bitkama spriječen je plan svođenja čitavih naroda na položaj robova ili polurobova, o čemu svjedoče brojne Hitlerove rasprave i razgovori – nenamijenjeni javnosti – u kojima učestalo i eksplicitno govori o ropstvu, u osnovi suprotstavljajući »robove stranih naroda« (*fremdvölkische Sklaven*) i »rasu gospodara« (*Herrenrasse*). ⁶⁹ Dakle, sovjetska se vlast suprotstavila porobljavanju i proletarijata i čitavih naroda, ⁷⁰ objedinjujući na taj način klasnu borbu s nacionalnom i protukolonijalnom borbom – mrseći time račune imperijalizmu utemeljenom kako na rasizmu, tako i na međunarodnoj podjeli rada, čiju je kolonijalističku paradigmu Hitler namjeravao dijelom tek presložiti – u njemačkom nacional-socijalnom interesu – i nadasve produbiti. Nasuprot trockističkoj optužbi za navodno napuštanje klasnih pozicija, isto se može reći i za maoističku formulu kineskog jedinstva klasne i nacionalne borbe. ⁷¹ Nakon narečenih pobjeda, mogao je započeti veliki val antikolonijalnih revolucija koje su bitno promijenile izgled svijeta u cjelini. No kako da se teza o epohalnom svjetskopovijesnom značaju Bitke kod Staljingrada nosi sa simbolikom (ranijeg) imena grada heroja? Vraća li nas to opet na nepostojeći početak nekakva poroćnog kruga, u bezizlazje historijskog relativizma? Bez da ovdje uopće ulazimo u ozbiljniju raspravu o nasljeđu staljinizma – koja je nezaobilazni dio problematike historijskog revizionizma – zadržat ćemo se tek na načelnom metodološkom zahtjevu jednoga priznatog britanskog historičara, vezano uz istraživanje diktatorove uloge u Drugom svjetskom ratu:

»Za shvaćanje istine nužno je usmjeriti pogled s one strane kako zapadnjačkih hladnoratovskih polemika, tako i s one strane okolnosti destaljinizacije u Sovjetskom Savezu.« ⁷²

U svakom slučaju, bitno je razlikovati historijsko istraživanje i vrednovanje bilance nekog razdoblja ili pokreta na jednoj strani, od »teratologije« (Gramsci) – tendencije *damnatio memoriae* koja historijski period, a u ovom slučaju i čitavu historiju komunističkog pokreta, svodi na pri-povijest o čudovištima – na drugoj strani. U potonjem slučaju, riječ je zapravo o anakronističkoj i antihistorijskoj metafizici koja bi čitavu povijest mjerila prema aršinu neke trenutno dominantne ideologije.⁷³ Uostalom, nije sporno da i Hitleru donekle smanjuje krivicu razotkrivanje njegova lika kao uvelike nasljednika obraza- ca koje je liberalni Zapad razvio u kolonijama. Kao što nije sporno da treba istražiti i kritizirati zločine počinjene u ime komunizma. Također, još manje je sporna stanovita nadmoć liberalne teorije po kojoj nikakva utopija po sebi ne čini ljude nevinima, te ne imunizira od moralne i historijske odgovornosti – iako, naravno, sama praksa uvijek iznova pokazuje kako liberali taj postu-

64

Vidi Ernst Nolte, »The Past That Will Not Pass: A Speech That Could Be Written but Not Delivered«, u: James Knowlton (ur.), *Forever in the Shadow of Hitler?: Historikerstreit, the Controversy Concerning the Singularity of the Holocaust*, Humanities Press, New Jersey 1993. Prema Spengleru, pobjeda boljševika znači da je Azija – nakon petrovske razdoblja – ponovno zadobila Rusiju. Usprkos zapadnoeuropskom podrijetlu boljševizma, pod vodstvom boljševičke »horde« Rusija postaje »obojena sila«, i ujedno glavna inspiracija opće pobune obojenih naroda protiv »bijelog« Zapada. Oswald Spengler, *Die Jahre der Entscheidung. Deutschland und die weltgeschichtliche Entwicklung*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1961., str. 201–202.

65

D. Losurdo, *War and Revolution*, str. 182, 250–252.

66

Vidi Tzvetan Todorov, *La conquête de l'Amérique*, Éditions du Seuil, Pariz 1982. Za utemeljenje pojma »indigenocid« vidi Raymond Evans, »'Crime Without a Name': Colonialism and the Case for 'Indigenocide'«, u: A. Dirk Moses (ur.), *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*, Berghahn Books, New York, Oxford 2008., str. 134–147.

67

Za Veliki domovinski rat ovo tvrde D. Olu-soga i C. W. Erichsen, *The Kaiser's Holocaust: Germany's Forgotten Genocide and the Colonial Roots of Nazism*, str. 332. Tvrdnju je na Kinu proširio D. Losurdo, *Fugga dalla storia?*, str. 257.

68

Geoffrey Roberts, *Victory at Stalingrad: The Battle that Changed History*, Pearson Education, Harlow, London 2002., str. 183–184.

69

Vidi D. Losurdo, *La lotta di classe*, str. 174–175.

70

Ovo nije promaklo ni Arendt, sedam godina prije *Izvora totalitarizma*: »Ono čemu svaki politički i nacionalni pokret u naše vrijeme mora posvetiti krajnju pažnju glede Rusije – naime, njezin potpuno nov i uspješan pristup nacionalnim sukobima, potpuno novi oblik organizacije različitih naroda na temelju nacionalne jednakosti – bilo je zanemareno kako od prijatelja, tako i od neprijatelja.« Vidi Hannah Arendt, »Zionism Reconsidered«, u: Hannah Arendt, *The Jewish Writings*, Schocken Books, New York 2007., str. 343–375, str. 360. Sovjetska vlast – naročito u doba Stal-jina – pokrenula je opsežan projekt izgradnje nacija, uključujući angažman sovjetskih etnografa na stvaranju alfabeta za dotad nezapisane lokalne dijalekte, sve do pritiska na ruske funkcionare da nauče jezik svoje radne i životne sredine. Vidi D. Losurdo, *Stalin*, str. 274–275. Na drugoj strani, da je rasizam samo jezgro nacizma, dobro ilustrira nagli proces racijalizacije dojučerašnjih saveznika Talijana – kao »negroida« – nakon »izdaje« i prelaska na stranu zapadnih saveznika. Vidi D. Losurdo, *La lotta di classe*, str. 179.

71

Ibid., str. 176–177. Naravno, slično se može reći i za narode bivše Jugoslavije i druge narode.

72

Geoffrey Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953*, Yale University Press, New Haven, London 2006., str. 374. »U cjelini, karikaturni Staljinov portret – koji su skicirali prvo Trocki, pa zatim Hruščov – više ne uživa previše povjerenja.« Vidi D. Losurdo, *Stalin*, str. 275.

73

Domenico Losurdo, *Marx e il bilancio storico del Novecento*, La scuola di Pitagora editrice, Napulj 2012., str. 295–297, 306–307.

lat primjenjuju dogmatski, dakle uglavnom protiv svojih neprijatelja, a ne na sebe same.⁷⁴ A što se tiče odnosa prema vlastitoj prošlosti koji njeguje suvremena ljevica, mogli bi se složiti s Losurdom koji ovdje prepoznaje prividno proturječnu kombinaciju dva nastojanja. S jedne strane, ulažu se znatni naponi oko vlastitog prepoznavanja u okviru dominantne ideologije – s posljedičnom subalternacijom liberalizmu – dok se na drugoj strani odvija »ponovno krštenje« historije komunističkog pokreta, i to sada kao tužne pri-povijesti o izdaji izvornih ideala. Kako primjećuje talijanski filozof povijesti, riječ je *in ultima linea* o zamjeni realne profane historije s »historijom nesreća i misterioznog kvarenja te iskrivljavanja doktrina koje su *a priori* uzdignute u Empirij čistote i svetosti.«⁷⁵ Budući je u pitanju puno više od privatne popudbine bivših ili sadašnjih pristaša spomenutog pokreta, moralizmu naznačenih pristupa u ovome smo radu pokušali suprotstaviti – s neskrivenim osloncem na Losurda, a sve u traganju za smislom prošlog stoljeća – dijalektiku,⁷⁶ intelektualnu historiju, geopolitičku kontekstualizaciju i historijsku komparaciju – ukratko, interdisciplinarnu filozofiju povijesti.

Alen Tafra

**Revolution, War and Peace:
The Meaning of the 20th Century Beyond Eurocentrism**

Abstract

Since premodern narratives on translatio imperii, across the role of the Greco-Persian Wars and the Crusades in Hegel's philosophy of history, the world-historical meaning of great conflicts represents one of the main issues of universal history. After premature quasi-Hegelian and postmodernist theses on the end of history and the end of the philosophy of history, this theme obtrudes the confrontations with the legacy of the twentieth century. The hegemonic Western recapitulation of the period in question depends on the concept of totalitarianism. In the case of historical revisionism, this implicates not only the accusation against the October Revolution because of the launching of the "international civil war", but even the critique of the wider revolutionary cycle initiated in 1789. However, the revisionist manoeuvre works only under the condition of Eurocentric optical illusion which throws back colonialism as the key dimension of the modern progress. Moreover, the reasons for the failures of the contemporary left ought to be sought in the underestimation or neglect of the anti-imperialist struggles and their geopolitical conditions. This paper endeavours to respond to actual challenges by means of an overview of Domenico Losurdo's interdisciplinary philosophy of history.

Key words

philosophy of history, eurocentrism, world history, 20th century, communism, nazism, totalitarianism, historical revisionism, Domenico Losurdo

74

Vidi D. Losurdo, *Stalin*, str. 313–314. »Između pedeset i pedesetpet milijuna ljudi stradalo je diljem svijeta od konca Drugog svjetskog rata kao posljedica zapadnjačkog kolonijalizma i neokolonijalizma. Moguće je uvjerljivo argumentirati kako je ovo relativno kratko razdoblje svjedočilo najvećem broju masakra u historiji čovječanstva. Najveći dio njih počinjen je u ime uzvišenih parola poput slobode i demokracije (...). Uz 55 milijuna ljudi ubijenih kao direktna posljedica ratova koje je započeo Zapad, od strane prozapadnih

vojnih udara i drugih sukoba, stotine milijuna ljudi stradalo je indirektno, u posvemašnjoj bijedi i tišini.« N. Chomsky, A. Vltček, *On Western Terrorism: From Hiroshima to Drone Warfare*, str. 1.

75

D. Losurdo, *Stalin*, str. 312.

76

Usprkos uvodnoj kritici njene eurocentrične primjene od strane samog Hegela.